

IZ SVETOVNE KNJIŽEVNOSTI

3. BELEŽKA O ANALITIČNEM SLOVSTVU

Opozoriti nameravam na neko novo in svojevrstno lice novejšega svetovnega slovstva ob književnem delu Marcela Prousta, Jamesa Joycea, Virginije Woolfove in Itala Sveva. Zavedam se, da je vsako primerjanje ali vzporejanje slovstvenih del in slovstvenikov nekaj samovoljnega in nasilnega. Zato priznam, da bi utegnil prikazati isto stvar prav tako, če bi vzel na pomoč morda Dostojevskega, Andréa Gidea, Françoisa Mauriaca itd. Radi tega ni pričakovati od te beležke toliko pozornosti posameznih navedenih pisateljev, kot poskus ugotovitve nekega še nedoločnega, morda celo prenagljenega in v nobenem primeru ustaljenega pojmovanja njih skupnih teženj.

Pri osvajanju novine nas ovirajo zlasti v oblikovnem pogledu privzgojena in ustaljena mnenja. Presenečeni stojimo pred njo in nismo sposobni izmeriti njeno ceno in pomen z orodjem in merili, ki smo jih vajeni uporabljati. Stvar bi bila lahka, če bi bilo mogoče razporediti in spraviti v kakšen sistem vse notranje (vsebinsko) in zunanje (oblikovno) tako različne struje in osebnosti. Brez sistema pa za nas ni pregleda in nesistematičnost plodovitega književnega proizvajanja našega časa je kriva njegove nepreglednosti.

Pojmovanje novine je torej nujno navezano le na intuicijo, ker bodo šele bodoča podrobna raziskovanja privedla do neke relativne jasnosti. Še bolj kot raziskovanja pa pripomore do jasnosti vedno napredovanje in neukrotljiva iznajdljivost človeškega duha, ki brez konca ustvarja vedno nove pojme, tako da postanejo prejšnje pridobitve tudi brez tolmača — že po zakonu razvoja — dognane in sprejemljive.

*

Zaenkrat se moramo zadovoljiti z orisom tistih potez, ki se nam nudijo s pomočjo sklepanja.

Na prvi pogled zapazimo pri predstavnikih sodobnega svetovnega slovstva neko nenaklonjenost napram enemu najvažnejših elementov starejšega slovstva: to je fabula. Najprej bi si kdo mislil, da je izumrla fabulistika radi pomanjkanja možnosti variacije. A to ne more biti res. Tudi v najnovejšem slovstvu je še mnogo fabulistike. Preseneča nas pa dejstvo, da moramo prišteti te vrste slovstvene proizvode ponajvečkrat h kvalitativno manj vrednim. Obsodba pa ne izhaja iz ocene dobre ali slabe fabulistike, marveč iz tega, da smo — morda še nezavedno — že pod vplivom »nefabulističnega« slovstva. Prva značilna poteza tega slovstva namreč je, da odreka fabuli kot tvorbi človeške domišljije možnost resničnosti ter jo radi tega zamuje.

Gonja za resničnostjo in pravilnostjo v sodobnem slovstvu je naravnost mrzlična, pretirana. Ne le preteklost človeka, človeške družbe in človeškega duha, tudi njega sedanost v nehistoričnem, brezpomembnem posamezniku je podvržena pregledu, popravku in nekakemu »nedvomnemu, na podlagi nepobitnih dejstev pridobljenemu dognanju«.

Tako se pojavljajo na kupe življenjepisi znamenitih zgodovinskih osebnosti, katerih avtorji stremijo za čim popolnejšo resničnostjo in točnostjo. Tako se je na novo pojavil nekak vzgojni roman (a kateri roman ni vzgojen?), da prikaže sodobno doraščanje človeka v luči brezobzirne resničnosti. Tako poznamo nazadnje še dela, katerih pglavitni na-

men je osvetliti resničnost človeka v zamotanosti kontinuitete njegovega življenja.

Gonja zoper fabulistiko se nazadnje razbubi kot odpor proti idealiziranju (in mnogokrat tudi proti idealizmu). Prvo, česar bi se pri tej v bistvu zdravi in prirodni reakciji smeli bati, je, da zaide tako daleč v nasprotje idealiziranja, da udari spet po drugi strani prav tako daleč od resničnosti, ki jo ima pred očmi. Ta bojazen nikakor ni neutemeljena. Več kot upravičena je radi tega, ker stoji resnična umetnina kot sam svoj svet in kot samo svoja resnica, ne pa kot reprodukcija neke stvarne resničnosti. Ako torej pričakujemo pravih umetnin v tej novi slovstveni smeri, moramo biti pripravljeni, da bodo taka dela prav tako oddaljena od stvarne resničnosti kakor idealizirana fabulistična. Je pa spet res, da moreš izmeriti stvarno resničnost, ki v nji tja v en dan živiš, šele s pomočjo idealizirane ali karikirane slike.

Naravno protitežje idealiziranju je analiziranje. Če je možno ustvarjati umetnine z idealiziranjem stvarne resničnosti, zakaj bi ne bilo možno ustvarjati enakih z analiziranjem?

Spet imamo predsodek: analiza je po splošnem pojmovanju bistven atribut kritike. Duh, ki veje iz analize, je — kakor radi poudarjamo — pretežno negativen. Bojimo se, da bi nam v pojmovanju življenja zmanjkalo pozitivnih vrednot. Bojimo se zmede, ki bi nastala, če razrušimo vso skrbno, tisočletja grajeno stavbo pozitivnega idealiziranja, ki nam tvori urejeni dom pametnega in lepega življenja. Ali ne diši iz te bojazni, odkod se je vzletel odpor zoper to zgradbo? Da je v tej in taki lepi ureditvi mnogo laži in prevare — tega bi za nobeno ceno ne hoteli pripoznati.

Dosedanje idealistično usmerjeno umetniško ustvarjanje je dalo človeku le nekak fiktiven etos. Spričo moralne nepopoljivosti človeka smemo pričakovati morda od analitičnega dela vse prej kakega stvarnega približevanja idealnosti (ki si je pa brez predhodnega odkritja v fabulistično idealiziranem svetu nemara sploh ne bi mogli predstavljati).

Starim pripomočkom parabole bi skušal povedati, kar naj iz sledečega prikaza imenovanih pisateljev stopi stvarno na svetlo, takole:

Ko se je trudil človeški um in genij predstavljati si paradiz ter gnati slabotnega človeka vanj, se je zdelo človeku nemogoče slediti temu klicu. Zavedal se je svoje moralne nesposobnosti za nebeško življenje spričo svojih nedostatkov, o katerih ni smel niti govoriti, kaj še da bi si zanje poiskal pripravnega leka.

Zdaj pa, ko se trudi človek prodreti s svojim genijem v pekel, ki mu je resnični, vsakdanji svet nekak vzor, je verjetnejše, da se v slabotnem človeku pojavi čut za resnični etos, brez krinke in brez hinavstva.

*

Ko je dne 20. novembra 1922. umrl v svojem enainpetdesetem letu Marcel Proust, je bilo njegovo ime znano le ozkemu krogu osebnih prijateljev in ljubiteljev lepega slovstva. Dotlej je skoraj neopažena stala njegova knjiga »Les plaisirs et les jours«, dasi ji je bil leta 1896. ko je izšla v tisku, napisal sloviti Anatole France za uvod: »Son livre est comme un jeune visage plein de charme rare et de grâce fine. Il se recommande tout seul, parle de lui même et s'offre malgré lui.« In poleg nje še »Pastiches et mélanges« — v kateri si je dovolil podobno hudomušno igro kakor Izidor Cankar v svojem romanu »S potik«, ko posnema pod

Julijinim balkonom v Veroni način izražanja naših pisateljev: povsem novinarsko kronistični »L'affaire Lemoine« služi Proustu za pretvezo, da se čudaško zasveti kot nepreksljivi posnemovalec najznamenitejših francoskih pisateljev od Balzaca, preko Flauberta (vmes ne manjka niti kritika tega Flaubert-Proustovega spisa v Sainte-Beuveovem podlistku v »Constitutionnelu«), Henria de Régniera, »Journala des Goncourt«, Micheleta, dramatičnega feljtona Emila Faucta, Ernesta Renana — pa do memoarov Saint-Simona (tega zadnjega pa Proust nikakor ni smel prezreti, bomo tudi videli, zakaj).

Bolj kot po teh svojih knjigah je bil znan Proust kot prevajalec Johna Ruskina, dasi je bilo že pred njegovo smrtjo objavljenih precej zvezkov njegovega mojstrskega dela »A la recherche du temps perdu«... Leta 1913. je izšla prva knjiga tega cikla: »Du côté de chez Swann«. Šele leta 1919. je sledilo nadaljevanje: »A l'ombre des jeunes filles en fleurs«, nato »Le côté de Guermantes« ter »Sodome et Gomorrhe«. Po njegovi smrti je pod skrbnim vodstvom Jacquesa Riviereja, urednika znamenite »Nouvelle Revue Française«, izšel ciklus do konca: »La prisonnière«, »Albertine disparue« ter zaključek »Le temps retrouvé«.

Čim je stal ciklus ves pred čitatelji, se je mahoma razširila Proustova slava. Kdor je imel ob čitanju odlomkov pomisleke glede pisateljevega smotra, je na koncu šele prav spoznal ves Proustov umetni načrt, na katerem je slonela ena najbolj organičnih stavb vsega svetovnega slovstva.

Mahoma, pravim, je Proust zaslovel in takoj so mu francoski kritiki — kot je pač že njih navada — postavili za duhovnega očeta okrutnega razčlenjevalca človeške duše iz dobe Louisa XVI. — Saint-Simona.

Našli so podobnost med njima že v zavozlani gradbi stavkov, ki temelji na pretirani previdnosti in v bojazni, da bi kaka trditev ne učinkovala preveč absolutno. A kar še bolj izraža njuno podobnost, je dejstvo, da sta si obadva izbrala neko gotovo skupino ljudi za predmet opazovanja: Saint-Simon dvorno družbo, Proust pa »svetno« ali mondano, to se pravi, pristno aristokracijo. Obadva gledata historično; a dočim se Saint-Simon le redkokdaj dvigne do posploševanja, se pomika Proust stalno v pravcu absolutne psihologije — seveda vselej le po poti analize.

Radi tega je dojem, ki ga prejmeš ob čitanju tega ogromnega dela, ta, da je od konca do kraja resnično. Prousta prav nič ne zadržuje od namena, da bi bil vselej popolnoma resničen, niti ne važnost, ki jo na videz pripisuje svetnemu življenju.

Prousta so krstili za fanatika psihologije in analize. Njegova psihologija nikakor ni navezana na kak sistem — niti na Bergsona, niti na Freuda, kakor mu mnogi podtikajo, marveč ima en sam smoter: razkroj tvarine, ki tvori osebnost. Temu smotru pa se Proust ni približal z znanstvenimi, marveč s pesniškimi sredstvi — in to poslednje je nazadnje postalo odločilno ne le za njega in za njegovo analitično delo, marveč tudi za vse ostale pisatelje, ki so v tem načinu pisanja dosegli kak uspeh.

Pogon, ki izproži v Proustovem delu tvarino, je asociacija. Tvarina pa ni drugega nič kot zopetno predočenje najrazličnejših verig drobnih dogodkov, oprto na spekulativno kritiko istih. Ni moči trditi, da bi bili opisani in hkrati nekaki preizkušnji pomena podvrženi dogodki nanizani v kakem določenem namenu.

*

Razgalil je vzroke naših dejanj do poslednjega dna, kjer ni več sledu kake konvencionalnosti, kamor sami le z bojaznijo gledamo in v kar se obotavljamo prosto verovati. Edini namen Proustov je ugotovitev resničnosti teh — po večini bežnih, podzavestnih — dogodkov. Saj ni zastoj imenoval svoj ciklus: »Iskanje izgubljenega časa«. Iz kakšnih drobnih koščkov je bilo neki sestavljeno to življenje, ki ga ni več nikjer, a ga vendar nosiš v nekem zmislu kot varno shranjen spomin neprestano in do konca v sebi? To davno minulo življenje, ki si ga sam ne veš kje izgubil in ki se ti košček za koščkom neprestano, od asociacij gnano, na novo spovrača v zavest ter s sedanjustjo meša.

Ani vse v tem. Baš Proustu se je kakor malo kateremu pisatelju posrečilo zabrisati načrt, nameravanost svojega dela. Neprisiljenost nizanja tvarine — podobna blodnji za izmikajočimi se veččami — je naravnost imenitna krinka čez ogrodje nameravanega kompleksa: ponazoritve raznih dob človeka in — zakaj bi tudi pri analitiku ne smeli tvegati zloglasne besede: — simbolično: vsega človeštva.

To zadnje se mi vidi še prav posebno pomembno poudariti, ker sem zasledil tudi v ostalih delih (Joyce, Woolf, Svevo), katerim je pričujoči poskus namenjen, isti temeljni smoter: ponazoritve raznih dob človeka (simbolično: človeštva).

Če se nam kaže v »Du côté de chez Swann« kot otrok, ki ga čustvene pustolovščine mikajo, a v njih dražljivost kot v nedolžnosti njeno veruje, naravnost bolno oklepajoč se sveta, ki si ga je v svoji domišljiji ustvaril in podprl z nekaterimi prav resničnimi bitji in predmeti — se ne smemo čuditi, da je zrastle potom asociacije iz spomina na to dobo neskaljene, dasi bridko trpinčene vere, ne-navadna Swannova ljubezenska zgodba. Saj v ljubezni Swanna do Odette se le ponavlja tisto, kar doživlja dete ob materinem večernem poljubu...

Av podrobnosti tega dela se ne morem izgubljati — saj bi se iz meandra ne izmotal. Ostanem kar površno pri naslovih in postavim »A l'ombre des jeunes filles en fleurs« kot dobo petošolstva, »Le côté de Guermantes« kot dobo junaškega, viteškega (kar zapišimo: srednjeveškega) razvoja, ki pelje v »Sodome et Gomorrhe«, a od tam v zrelost, ki je ena sama: po preizkušnjah življenja, v »La prisonnière«... A še ves trud, zbrano usmerjen v eno samo točko: imenuje jo Proust »Albertine«, mi ji bomo dejali »sreča«, je jalov. Ciklus se historično zaključuje z begom sreče — »Albertine disparue«.

Če sem torej prej dejal, da se loteva Proust analize s pesniškimi sredstvi, sem imel v mislih baš to skrbno skrito in s simbolizmom vendar le prepojeno ogrodje njegove umetnine.

Porabim pa to priliko, da pripomnim glede Proustove duševne analize — in to velja tudi za druge pisatelje, ki ustvarjajo s pomočjo analitičnega obravnavanja — da nima s psihoanalitično vedo, kot jo je Siegmund Freud utemeljil, nobenega neposrednega stika, ker spada vsaka v svoje področje. Je pa gotovo omembe vredno, da je Freudova psihopatologija vsakdanjosti zelo blizu namenom, ki jih, recimo, Proust polaga kot temelj svojim umetniškim tvorbam.

*

Med slovstvenimi kritiki še dolgo ne bo rešena pravda o umetniški ceni irskega pisatelja Jamesa Joycea. Njegovo ime ima okus po prepovedanem sadu — saj je bilo njegovo glavno delo.